

HELTAI PÉTER

Habsburg Ottó politikai tevékenysége az Egyesült Államokban (1940-1944)

Konzulens: Fejérdy Gergely

Ha a feladat Habsburg Ottó (1912-2011), avagy teljes nevén Franz Joseph Otto Robert Maria Anton Karl Max Heinrich Sixtus Xavier Felix Renuat Ludwig Gaetan Pius Ignatius von Habsburg-Lothringen élete ívének megrajzolása, talán pont az utóbbi, hosszabb névváltozat szolgálhat segítségül. Ugyanis ez fémjelzi azt a folyamatot, ahogy egy, a XX. században anakronisztikusnak ható reprezentációs környezetben nevelkedő ember a „teljes” uralkodói nevet nem elfelejtve, de háttérbe szorítva lesz, ahogy mindenki más, vezeték és keresztnévvel Habsburg Ottóvá; aki a születésekor még mindig egy európai középhatalom több évszázados hagyományokkal rendelkező uralkodócsaládjának leszármazottja, immáron más formában politikussá, államférfivá válik. Természetesen ez az állítás sem teljesen igaz, hiszen sokan élete végéig a trónörökös mivoltát jelző megszólítással kezelték¹ és élete során (még idősebb korában) is többször feljöttek (akkor) komoly(nak tűnő) restaurációs ötletek, kísérletek. Életútja szempontjából talán az egyik legizgalmasabb korszak a II. világháborús évei. Egyrészt azért, mert ebben az időszakban dől el, ha akkor és onnan látva nem is véglegesen, hogy lehetséges-e a közép-európai térség rendezése Ottó elképzelései szerint (ami egyáltalában nem jelent kizárólagosan Habsburg-restaurációt, sőt!). Másrészt pedig azért, mert, ahogy a már fentebb előkerült, pont a világháború alatti és utáni időszak alatt kezd kikristályosodni, hogyan is lehet „rövidebb néven”, politikusként segítőtje és székértelője annak az ügynek, amely őt egész életében pont olyannyira hajtotta, hogy hajlandó volt saját, egyéni érdekeit és trónörökös ambícióit félretéve küzdeni érte: egy békés, keresztény alapokon nyugvó Európa képe.

(Boldog) IV. Károly osztrák császár és magyar király (1887-1922) és Zita Bourbon-pármái hercegnő (1892-1989) első gyermekeként látta meg a napvilágot 1912-ben, az alsó-ausztriai Reichenau an der Rax közelében lévő Wartholz villában, majd nem sokra rá a keresztvíz alá nagyapja, Ferenc József (1830-1916) tartotta. További hét gyermeke született a királyi párnak 1922-ig, akik közül, amikor e sorok íródnak, már senki sem él.² Apja magyar trónra való többszörös, sikertelen visszatérési kísérlete utána

¹ Elég csak a feleségével, Reginával Nancyban ünnepelt 2001-es aranylakodalmukra gondolni, ahol az ujjongó lotharingiai tömeg „Vivent de Duc et la Duchesse de Lorraine! Vive notre Duc” („Éljen a lotharingiai herceg és hercegné! Éljen a hercegünk!”) felkiáltásokkal fogadta a városon átvonuló párt. (BAIER, Stephan – DEMMERLE, Eva: *Otto von Habsburg – Die Biografie. Amaltea in F.A. Herbig Verlagsbuchhandlung GmbH, Wien-München, 2002*, 560-1.)

² Adelheid (1914-71), Róbert (1915-96), Félix (1916-2011), Károly Lajos (1918-2007), Rudolf (1919-2010), Sarolta (1921-89), Erzsébet (1922-93)

család 1921-ben a Portugáliához tartozó Madeira szigetére költözött. Itt lelte halálát Károly, szűk családi körben.³ Még ugyanezen évben (1922-ben) Zita visszaköltözik a gyerekekkel a kontinensre, először a spanyol nemesek által biztosított El Pardo palotába, Madrid közelébe, majd az északi Lequeitio városába, ahol egészen 1929-ig élnek és amihez Ottó ifjúkora elsősorban köthető. Természetesen a család minden gyermeke Habsburgnak „lett nevelve”, ami alatt az érthető, hogy Ottót trónörökösként kezelték, de mind nála, mind testvéreinél egyaránt jellemző és elvárt volt annak a széleskörű műveltségnek a megszerzése, ami egy királyi család sarjától és egy európai értelmiségitől abban az időben elvárható volt.⁴ Zita döntése alapján a trónörökösnek a magyar és az osztrák tanterv szerint is el kellett végeznie a gimnáziumot, tanrendjét egy gondosan válogatott nevelői tanácsadó testület határozta meg. Ezt a tanácsot osztrák részről Bárány Max Hussarek, volt tanügyi miniszter és miniszterelnök vezette, magyar részről pedig gróf Zichy János, egykori magyar tanügyi miniszter. A tanárokat is gondosan válogatták össze, magyar részről a pannonhalmi bencés gimnáziumból „ideiglenesen importált” magiszterek oktatták Ottót.⁵ Képzése végén (amelyet egy egyesített luxemburgi bencés gimnáziumban való tanulás mélyített el⁶) jeles érettségi vizsgát tett a tanáraiból álló bizottság előtt. 1929-ben a család Belgiumba költözött, ahol a legidősebb fiút a méltán nagy hírű leuveni katolikus egyetemre írták be „Duc de Bar” néven.⁷ 1935-ben szerez doktorárust politika- és társadalomtudományokból. Egyik tanára viccesen meg is jegyezte, hogy talán az első Habsburg, aki szabályszerűen kapta meg egyetemüktől ezt a végzettséget.⁸

A második világháború kitöréséig idejét főként Párizsban tölti, tucatnyi napilapot járát és külföldi küldöttségeket fogad. Ottó ekkoriban nem egy erőtlen báb, sokkal inkább szimbóluma a párizsi osztrák monarchista emigrációnak, s mint ilyen, többek között a hitleri terjeszkedés aktív ellenzője.⁹ A francia fővárosban egészen az 1940-es összeomlásig tartózkodott, majd bízva az „Újvilág” adta lehetőségekben, elfogadta az USA elnökének, Franklin Delano Rooseveltnek (1882–1945) a (sokadik) meghívását és 1940. július 11-én Lisszabonból egy jó időre elhagyta az Öreg Kontinentet, ahova csak négy év múlva tért legközelebb vissza. Az amerikai nyilvántartásba „Otto of Austria, Duke of Bar” néven kerül be, a „present job” rovatba pedig annyi kerül, hogy „tevékenykedés országaim felszabadítása érdekében”.¹⁰ A család nagyobbik része Québecbe

³ Halálát az akkor járványszerűen terjedő spanyolnátha okozta. Halálos ágyánál Ottó is ott volt. (PUSZTASZERI, László: *Habsburg Ottó élete és kora*. Nap Kiadó, 1997, 56.)

⁴ Ebbe beletartozott a „birodalom” nyelveinek ismerete is. Maga Ottó latinul, németül, magyarul, franciául, angolul, spanyolul, portugálul és olaszul tudott. (Lomb, Kató: *Bábeli harmónia – Interjúk Európa híres soknyelvű embereivel*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1988, 88.)

⁵ BAIER-DEMMELE 65-66. ; PUSZTASZERI 68-71.

⁶ PUSZTASZERI 71.

⁷ Kerülvén kívánva a fölösleges feltűnést. (PUSZTASZERI 73.)

⁸ CSONKA, Emil: *Habsburg Ottó (Egy különös sors története)*. Új Európa Kiadó, München, 1972, 71.

⁹ Hitler hatalomra kerülése után felajánlotta neki az osztrák császárságot, de az ebből következő evidens helytartószzerű „uralkodást” visszautasította. (PUSZTASZERI 74.)

¹⁰ BAIER-DEMMELE 144.

költözik, míg Ottó nagyobb testvéreivel főként New Yorkban, majd később (Roosevelt tanácsára) Washingtonban fog tartózkodni.¹¹

Alapvetően Ottó ezen időszakát három fő tevékenységi irányvonal fogja jellemezni:

1. Roosevelttel való bizalmi kapcsolatának ápolása.
2. A közép-európai térség újrendezésére irányuló törekvéseinek napirenden tartása.

3. Elgondolásainak, lobbijának érvényesítését gátló két fő ellenpólus (a USA-ban élő baloldali, osztrák emigráció, „Neugröschl”¹²; Beneš, illetve a cseh emigráns kormány és lobbij) visszaszorítása.

Az első pont természetesen mindvégig Ottó „aduja” érdekérvényesítése szempontjából és teljesen kihat a másik két pont megvalósításának realitására. Az Államokba érkezésük után nem sokra fogadja a családot Roosevelt, és már az első találkozás alkalmával is kölcsönös szimpátia alakul ki mindkét fél részéről. Rooseveltre, s így Ottó ügyére pozitív hatást gyakorolt az idők folyamán Zita királyné három látogatása a Fehér Házban. Az elnököt minden alkalommal lenyűgözte a császárné természetes méltósága és intelligenciája, az, hogy teljesen panaszoktól és intrikáktól mentesen zajlottak a beszélgetéseik, illetve hogy a királyné legalább annyira került a múlttal kapcsolatos vádaskodásokat, mint az esetleges, jövőendő restauráció kérdését.¹³

Az elnök már ebben az első, közös „családi” beszélgetésben is szóba hozza a később konkretizált „osztrák zászlóalj” tervét, amely egy emigránsokból álló, amerikai hadvezetés alatt működő katonai egység lenne (norvég és görög próbálkozások mintájára¹⁴). Roosevelt eleve azzal az indokkal hívta az USA-ba Ottót, hogy képviselje az osztrák érdekeket, azonban sokat elvett a lehetőség hatékonyságából az (ami már párizsi tartózkodását is jellemezte), hogy a baloldali, emigráns torzsalkodás nem tette lehetővé egy emigráns kormány felállítását.¹⁵ Amint a zászlóalj ötlete kiszivárgott, azonnal hatalmas méretű szovjet és cseh ellenkampány indult, amely motiváltságát jól jelzi a New York-i Rockefeller Centerben működő propagandairoda cseh vezetőjének egy mondata: „Vannak Amerikában nagyobb ellenségeink, mint Hitler, nevezetesen Habsburg Ottó és Magyarország volt népszövetségi delegátusa, Eckhardt Tibor.”¹⁶ Eckhardt (1888-1972) emigráns kigazdapárti politikus, a magyar emigráció kiemelkedő alakja, aki jeles támogatója volt Ottó ügyének. Többek között, mikor Magyarország belép a világháborúba, Ottó állít össze lapszemlét és látja el tanácsokkal az igazságügy minisztert, Eckhardt feladata pedig a trónörökös mellett a náci, illetve kommunista lapok és cikkek címkézése és elemzése.¹⁷

Fontos leszögezni, hogy Ottó az egész „osztrák zászlóalj” ötletet végig ellenezte,

¹¹ Jó döntésnek bizonyul, hogy megfogadja Roosevelt tanácsát, hiszen itt, a Connecticut Avenue-n lesz az osztrák emigráció központja.

¹² Café Neugröschl – az osztrák emigránsok találkozóhelye Washingtonban

¹³ BROOK-SHEPHERD, Gordon: *A megkoronázatlan király – Habsburg Ottó élete és kora*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2006, 186-7.

¹⁴ BAIER-DEMMELE 161.

¹⁵ PUSZTASZERI 107.

¹⁶ CSONKA 330.

¹⁷ BAIER-DEMMELE 166-7.

de mivel Roosevelt hajthatatlan volt, ezért végül is ráállt¹⁸. (Miután pedig végül nem váltja be az elgondolás a hozzá fűzött reményeket, a trónörökös soha nem veti ezt Roosevelt szemére, s ezért a háború vége felé, ebben a megerősödött bizalmi körben még inkább kitáruznak a Fehér Ház kapui számára¹⁹.) 1942 végén lép az amerikai hadvezetés a tettek mezejére és az indianai Camp Attenburyben létrehozza az Amerikai Egyesült Államok 101. gyalogos zászlóalját (az „osztrák zászlóalj” vagy egyes forrásokban, kissé gúnyosan a „Habsburg Légiót”). A Habsburg-családból Félix és Károly Lajos főhercegek elsőként jelentkeztek (sima közkatonák lesznek), illetve érkezik néhány száz osztrák más amerikai egységektől (930 főre lett volna hivatalosan szükség, ebből az összegjött 650 fölött szemet hunytak), a zászlóalj vezetésével pedig Vincent J. Conrad ezredest bízták meg. Azonban amikor a hadügy magas rangú tisztjei – 30 fotóriporter kíséretében – szemlére és hivatalos sorozásra érkeznek Camp Attenburybe, a jelentkezettek túlnyomó többsége nem erősítette meg a tagságát és távozott (így mindössze 90-en maradtak).²⁰ Róbert főherceg egyébként még 1943 szeptemberében is igyekszik megmenteni az egységet szimbolikus, politikai jelentősége végett, de végül sohasem állhatott fel hivatalosan a „Szabad Ausztria Zászlóalj”, a sorozás sikertelenségén túl a cseh, a jugoszláv, az osztrák és a magyar baloldali emigrációk folyamatos tiltakozása miatt. Ottó egyébként tudatosan távol tartotta magát a katonai ügyektől, jelképes kapcsolatot tart csak fent az amerikai hadi vezetéssel, hogy érezzék, hogyha kell, képes a szövetséges ügyért harcolni (az arkansasi Camp Robinsonban kapott gyalogos kiképzést, ha teljesen jelképesen is, de állományba vették²¹).

Ahogy már fentebb említésre került, a trónörökös politikai tevékenysége nem csaldja restaurációs kérdésköre körül forgott, hanem a közép-európai térség kaotikus helyzetének rendezésére irányult. Ottó víziója egy dunai konföderációs terv a térség hatalmi egyensúlyozó szerepének visszaállítása céljából. Jól tudja, hogy ehhez két dolog szükséges: Roosevelt és Churchill, illetve minél több befolyásos, nyugati vezető politikus megnyerése az kezdeményezésnek (a szovjetek miatt a lehető leggyorsabban); illetve Magyarország átállása a szövetségesekhez úgy, hogy a nyugati hatalmakkal és ne a Szovjetunióval kelljen fegyverszüneti tárgyalásokat folytatniuk. 1942 januárjában már tanulmánya jelenik meg az amerikai „Foreign Affairs” című külügyi folyóiratban, majd 1943-ban mindkét nyugati nagyhatalom vezetőjével tud tárgyalni. Churchillel Québecben, akitől bátorítást is kap, egyedül Horvátország kérdésében különböznek az álláspontjaik (Ottó egy független államot képzel el, míg Churchill a Jugoszláv Királyság helyreállítását tenné lehetővé). A Teheráni konferencián is előjön a kérdés, ahol Roosevelt, Churchillel egyetértésben egy nagy közép-európai konföderációs állam tervét vázolja fel (Dél-Németország, Magyarország, Ausztria, Csehszlovákia és Lengyelország részvételével) Habsburg Ottóval vezetése alatt.²² Nem sokra rá eljut hozzá Kállay Miklós, akkori magyar miniszterelnök üze-

¹⁸ Uo. 162.

¹⁹ Uo. 165.

²⁰ BROOK-SHEPHERD 184.

²¹ Uo. 185.

²² PUSZTASZERI 108-110.

nete, amely szerint át akarnak állni a szövetségeseikhez, és ha tud, segítsen a közvetítésben (a német elhárítás kezdettől tud a levelezésről²³). Roosevelt támogatja a magyar ügyet és fontos szerepet szán Ottónak a majdani rendezésnél, de elsőként a magyar félnek bizonyítania kellett szándéka komolyságát, ily módon jelentéseket kellett küldenie a német hadsereg állapotáról stb. A későbbiekben a magyar vezetőség szintűgy érdeklődik a trónörökös föderációs terve felől, ami kapcsán Ottó készít is egy részletes memorandumot. Kállay 1944-ben egymásnak ellentmondó táviratokat küld a trónörökösnek a memorandummal kapcsolatban – végül Ottó azt tolmácsolja az amerikaiaknak, hogy a magyar vezetés tisztában van a helyzettel, Horthy a kiugráskor koalíciós kormánynak adja át a hatalmat, az államfői feladatokat pedig ideiglenesen Serédi Jusztinián hercegprímás fogja ellátni. A magyar tárgyalásokat végül az idő dönti el, ugyanis túl későn tudták ténylegesen felvenni a kapcsolatot a nyugati hatalmakkal, s több ellentmondásos levelezés után a kegyelemdőfést az a visszajelzés adja meg, amely közli, hogy mostantól a magyarok fegyverszüneti kérvényükkel már csak Moszkvához fordulhatnak.²⁴ Emellett természetesen voltak egyértelműen sikeres politikai harcai, ilyen volt például, hogy elérte, a hadi események után a szövetségesek ne bombázzák Ausztriát (amit 1944 márciusáig be is tartottak), vagy az, hogy az USA által kibocsátott „Megszállt nemzetek” bélyegsorozatba Ausztriát is beveggyék (ennek akkor jelentős, szimbolikus súlya volt, elvégre Csehszlovákiáról szintén készült ilyen sorozat).

A Neugröschl és Beneš – talán ez a két fogalom volt az, ami leginkább arra készítette Ottót, hogy ezen évek során akár napi három doboz cigarettát is elszívjon.²⁵ Mind a baloldali emigráció gáncsoskodásai, mind Edvard Beneš, a Londonban megalakult cseh emigráns kormány vezetője minden erejével azon volt, hogy Ottó terveit meghiúsítsa. Az a Beneš, aki 1908-ban még azt írja, hogy „seholy se volna jobb sorsuk a cseheknek, mint a Monarchiában”, az I. világháborús buzdításaként elhíresült idézete már némileg ellentmond ezen állításának: „Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot!”²⁶ S bár Ottó a New York-ban életre hívott Szabad Ausztria Mozgalom egyik alapítójaként olyan befolyásos embereket tudhatott maga mögött, mint Spellmann bíboros, Sol Bloom, a Külügyi Bizottság elnöke és több szenátor (Robert Traft, Claude Pepper), illetve kongresszusi képviselő (Pete Jarman, Herman P. Eberharter), sokat segített, hogy az évek során előadókörutakon folyamatosan járta a földrészt (sőt még Kubába is eljutott, ahol az ottani osztrák és magyar legitimista emigráció nagy örömmel fogadta²⁷), a cseh-szovjet túlsúly a sajtón keresztül nagyon is érezhető maradt.

Végül Ottó 1944 október végén tér vissza Európába, először rövid francia majd spanyol tartózkodás után júliustól Tirolba tette át székhelyét (köztudott, hogy ebben a térségben különösen nagy volt a császári család, és személy szerint Ottó főherceg

²³ Uo. 112.

²⁴ Uo. 125.

²⁵ BAIER-DEMMELE 165.

²⁶ Uo. 149.

²⁷ Bővebben: Uo. 148.

népszerűsége²⁸). Küzdelmét a független Ausztriáért nem adja fel, még 1945 februárjában is ír Rooseveltnek, hogy a Wehrmachtosként hadifogságba esett „jó, osztrák hazafikból” szervezzenek egy nem kommunista egységet, ami segít megőrizni az ország szuverenitását. Erre a levelére már csak finom visszautasítás érkezik az amerikai vezetés részéről.²⁹ Visszaemlékezéseiben arról ír, hogy az Államokban lett igazán európaivá és az emigráció éveiben jött rá, valójában mi is személyes küldetésének a középpontja. Ahogy írja: „Az európai kultúra és keresztény civilizáció a legfontosabb”.³⁰ Ezt a célt és eszményt szolgálta élete végéig, az európai egység törekvések jegyében. Arra pedig, hogy mennyiben volt (vagy lehet egyáltalán) utópisztikus ilyen célok tömkelegére feltenni az életét egy trónörökösnek, mint a dunai konföderáció vagy az európai egység gondolata, bajtársa, Eckhardt Tibor szavaival, ha nem is adható válasz, de felvillantható egy Ottót kívülről, de egész közelről szemlélő politikus aspektusa:

„Ha a második világháború orosz szövetség nélkül, az angolszász demokráciák kizárólagos győzelmével végződik, nem vitás, hogy Habsburg Ottónak sikerül helyreállítani, legalább részben, a régi dunai egységet, az angolszász parlamentarizmus, a nyugati demokrácia elvei alapján. Az európai egyensúly nagy biztosítója lehetett volna ez a föderáció, s Habsburg Ottóban ezek a népek tehetséges, szociális gondolkodású és nagy külpolitikai talentummal megáldott vezetőket kaptak volna.”³¹

Felhasznált irodalom

- BAIER, Stephan – DEMMERLE, Eva: *Otto von Habsburg – Die Biografie*. Amaltea in F.A. Herbig Verlagsbuchhandlung GmbH, Wien-München, 2002.
- BORHI, László: *A vasfüggöny mögött – Magyarország nagyhatalmi erőterében 1945-1968*. Ister Kiadó, Budapest, 2000.
- BROOK-SHEPHERD, Gordon: *A megkoronázatlan király – Habsburg Ottó élete és kora*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2006.
- Csonka, Emil: *Habsburg Ottó (Egy különös sors története)*. Új Európa Kiadó, München, 1972.
- HABSBERG, Ottó: *Jalta és ami utána következett – Válogatott cikkek, tanulmányok*. Újváry „Griff” Kiadó, München, 1979.
- HELTAI, András: *A nyugati szomszéd*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968.
- DR. HUSZÁR, Pál: *Habsburg Ottó közéleti tevékenységéről*. Faa Produkt Kiadó és Nyomda, 2004.
- LOMB, Kató: *Bábéli harmónia – Interjúk Európa híres soknyelvű embereivel*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1988,
- PUSZTASZERI, László: *Habsburg Ottó élete és kora*. Nap Kiadó, 1997.
- VÁRDY, Béla: *Az amerikai emigráció és Habsburg Ottó viszonya a második világháború alatt és után*. In: Valóság 41/7. (1998), 37-48.

²⁸ A harmincas években többségében tiroli községek százai választják Ottót díszpolgárukká – ez a szám az Anschlussig majdnem kétezer. (BAIER-DEMMERLE 80-1.)

²⁹ Uo. 186.

³⁰ Uo. 183-4.

³¹ CSOKA 388-9.

